

Rihemberške zgodbe v besedi in sliki 2018 – o rihemberškem Dolnjem gradu

Grad Rihemberk, 29.9.2018

Oskar Jogan

**Zapiski za nagovor ob predstavitvi članka o DOLNJEM GRADU, objavljenega v
Kroniki Rihemberka – Branika II.**

Kot nekdanjega Rihemberčana, ki je svoj kraj zapustil leta 1947 in od leta 1955 stalno živi v Izoli, me zelo veseli, da vaša Krajevna skupnost skupaj s Kulturnim društvom Franc Zgonik izkazuje potrebno pozornost temu, kar je zbranega o naši preteklosti in to skuša s takimi prireditvami, kot je današnja še obogatiti.

Prenekateri človek, ki se je znašel v pokoju, se kmalu vpraša, kaj bi lahko poleg že ustaljenih domačih obveznosti koristnega še lahko naredil, dokler mu spomin še deluje. Tudi meni se je po kakšnih petih letih to zgodilo! Morda sem imel takrat nekaj sreče, da je človeštvo začelo prodirati v digitalno dobo in ne brez precejšnjega dvoma v uspeh, sem se temu trendu pridružil tudi jaz! Nikoli mi ni bilo žal! Najprej sem se naučil pisanja na računalnik, nikoli pa nisem bil v dvomu, o čem pisati! Saj smo Rihemberčani, ki smo živeli v približno tistem obdobju, še imeli v spominu vojne dogodivščine, ki jih je skoraj vsak od nas doživel po svoje in si zaslužijo, da se jim z določene časovne razdalje posvetimo in tudi kaj od tega ovekovečimo! V nekaj letih se je tako nabralo kar nekaj prispevkov. Pisal sem o vsem, kar se mi je v času vojne zanimivega dogajalo, tako kot pač znam in se mi je zdelo prav, ne glede na moje pomanjkljivo poznavanje jezika in to, da nisem vedel, ali bo kaj od napisanega kdaj tudi objavljeno!

Leta 2005 pa sem od brata zvedel, da je bila v Braniku sprejeta pobuda prijatelja Cvetka Vidmarja, da uredniški odbor začne zbirati gradivo za izdajo Kronike Branika Rihemberka II. Člani uredniškega odbora, ki so že od prej poznali vsebino nekaterih mojih člankov, so se na moje zadovoljstvo odločili, da bo spis o Dolnjem gradu v novi Kroniki tudi objavljen! Tu naj omenim, da je bila skupaj s člankom objavljena tudi moja risba narejena s tedaj najosnovnejšim računalniškim programom za risanje, s katero sem poskušal graščino prikazati v nekoliko drugačni tehniki.

Kako sem spoznaval graščino. Otroci osnovnošolske starosti z *gete* do Dolnjega grada nismo imeli daleč. Prav zato smo prostor za svoje igre kar pogosto našli na spodnjem grajskem dvorišču. Tu je bilo še posebej zanimivo takrat, ko so v gradu bivale različne enote redne italijanske vojske. Vojaki so si tu uredili kuhinjo in si organizirali tudi druge prostočasne dejavnosti, ki so bile za nas zelo zanimive. Če so imeli takrat kosilo, so nam njihovi kuharji ko so postregli vsem vojakom, rade volje po *marmiti* nastrgali ostanke makaronov, ki so nam vedno bolj teknil kot tisti doma.

Prva leta na začetku vojne so bili vojaki z nami otroki izredno prijazni, prav tako tudi s starejšimi prebivalci vasi. Nekoč me je nek vojak ljubeznivo prijel za roko in me popeljal pokazat njihove prostore v notranjost gradu. Vojaki so bili večinoma iz juga države, zato smo njihovo govorico težko razumeli. A čutili smo, da so mnogi med njimi bili tudi očetje in si želijo pristnega stika z otroki, ki so bili podobne starosti kot njihovi doma.

Naši starši pa niso bili nič navdušeni nad tem, da smo morali del šolskih počitnic preživeti v koloniji, ki so jo za nas pripravili na zgornjem grajskem dvorišču. Za jedilnico in druge potrebe smo imeli na voljo še prvo dvorano spodaj desno. V koloniji smo se precej časa igrali razne igrice in veliko telovadili. Pa tudi peli smo! Najpomembnejši in nepogrešljivi pesmi sta bili Giovinezza in Facetta nera! Tam, kjer smo imeli urejeno jedilnico ni bilo možnosti tudi za popoldanski počitek, zato smo morali to opraviti v naravi, na bližnjih, že tedaj zatavljenih terasah v Žlebinah. S seboj smo vzeli desetmeterske svitke 70 cm širokega platna, ga po kolikor toliko ravnih podlagi raztegnili in nanj prečno eden do drugega polegli. Seveda smo takoj našli priliko, da smo se namesto, da bi počivali, začeli pogovarjati v domačem jeziku, kar je drugače seveda bilo strogo prepovedano. A ne za dolgo! Naša vzgojiteljica, sicer Sicilijanka, je našla način kako nam je to preprečila! Odpravila se je ob platnu in od nas zahtevala, da vsi poravnamo svoje glave z robom platna, tisti, ki tega niso urno storili, so bili deležni njene lahne brce v glavo z njeno nogo obuto v 6 cm debeli plutovinasti sandal - zadnji krik tedanje mode. V koloniji smo nekega dne za poobede prvič dobili puding. Večina nas te jedi ni še nikoli okusila, zato smo se nekako zmrdovali, nekateri starejši med nami pa se tudi glasno pritoževali. Tudi tokrat je nastopila »ta glavna« učiteljica in nas prepričala, da moramo jesti tudi take jedi, ki nam omogočajo zdravo rast (da bomo močni vojaki italijanskega imperija). V koloniji sem večkrat imel priliko tudi nekoliko spoznati ogromne prostore v obsežni graščini.

Še bolj podrobno pa sem si ogledoval grad v družbi mojega 10 let starejšega polbrata Iztoka in nekaterih njegovih prijateljev od katerih so nekateri v gradu ali bližnjih zgradbah celo stanovali. Zelo me je navdušilo grajsko podstrešje, ki je zares bilo ena sama velika zmešnjava tramov vseh oblik in velikosti. Ti naši sprehodi po gradu pa so se kmalu končali s tem, ko so komaj 19 letnega Iztoka vpoklicali v mornarico, kjer je že po nekaj mesecih izgubil življenje.

V tistem času so se razmere za nas bistveno spremenile. Čutili smo, kako fašizem dviga glavo in vedno bolj tlači naše ljudi. Grad je od takrat bolj sameval, saj se je tam dogajalo bolj malo, pa tudi občina je tam imela v najemu nekaj prostorov v nadstropju in tja nisem več tako pogosto zahajal.

15.februarja 1944 pa so grad skupaj s skoraj vsemi hišami v Rihemberku požgali.

Kljub temu, da sem ob teh obiskih bil še otrok, se je tedanja podoba gradu globoko vtisnila v mojem spominu. Saj je bil grad zaradi svoje velikosti zame nekaj kaj prej še nikoli nisem videl. V meni se je zaradi tega ohranilo neko strahospoštovanje do vsega kar sem tam videl in doživel. Prav zato sem se ob pisanju spominov najprej lotil prav zapisa o dolnjem gradu. Res je, da takrat kakšnih uporabnih podatkov o sami graščini še ni bilo na voljo. Ostanke gradu sem po vojni večkrat obiskal, saj me

je zanimalo, kaj se dogaja s tem ogromnim pogoriščem. Oče mi je tudi povedal, da so po vojni med ljudmi bili nekateri mnenja, da bi morali grad obnoviti najprej, in tako zagotoviti prostor za večje število krajanov, ki so še dolgo za tem iz različnih razlogov ostali brez svojih domov. Ta zamisel pa ni bila uresničena. Resnica je tudi, da je bilo zidovja gradu vsak dan manj. Ljudje so namreč ob pomanjkanju vsega prav tu našli prepotrebne zaloge materiala za obnovo svojih domov!

O gornjem gradu je bilo po vojni objavljeno kar nekaj strokovne literature, dolnji grad pa je natančneje prikazan šele v knjigi kastelologa dr.Sapača, ki je graščino opisal zelo izčrpno in z arhitekturnega ter zgodovinskega vidika tudi ocenil. Takole je napisal: **Zasnova rihemberškega dvorca je bil pomemben razvojni mejnik med renesančno in baročno grajsko arhitekturo v prostoru sedanje zahodne Slovenije. Od svojega nastanka do propada (300 let) se je dvorec ohranil v skoraj nespremenjeni podobi, zato je ta izguba nenadomestljiva!**

Prav bi bilo, da bi krajanji poskrbeli za to, da se ostanki te naše pomembne kulturno zgodovinske vrednote, ohranijo tudi za naše zanamce!